

80-річчя української революції

СОЛДАТЕНКО В. Ф. (Київ)

Проблема класово-і національно-політичних сил у концепції української революції

З'ясування ідейно-теоретичних засад (концепції) української революції, що порівняно недавно стало предметом спеціальних досліджень¹, передбачає обов'язкову постановку питань про співвідношення класово-і національно-політичних сил, визначення тих елементів суспільства, які зумовлювали поступальний розвиток прогресивно-визвольних процесів, були їх спільниками, попутниками, а також тих, хто виступав перешкодою на цьому шляху, чинив опір, протидію.

Було б невірним вважати, що такі питання історіографією порушуються вперше.

Однак спроби їх розв'язання уже в працях перших істориків української революції виявили суттєві розбіжності. Виходячи з різних партійних орієнтацій і уподобань, колишні українські есери П. Христюк і М. Шаповал² орієнтувались на селянство як головну рушійну силу революції. З ними багато в чому солідаризувався М. Грушевський³.

В. Винниченко, І. Мазепа — колишні лідери УСДРП — у своїй творчості намагались підкреслити особливу роль робітничого класу в суспільному поступі⁴. Всі ж разом вони дотримувались уяв про дуже слабку диференціацію української нації, про майже повну відсутність національної буржуазії, інших експлуататорів, що були передумовою єдності українства в боротьбі за свої інтереси проти переважно інонаціональних ценозних елементів.

Значно стриманіше ставилися до тверджень про монолітність української нації в 1917 р. Д. Дорошенко⁵, інші лідери лібералізму, колишні члени Української партії соціалістів-федералістів, що орієнтувалися в своїх суспільних програмах на українські підприємницькі кола, на середніх і крупних землевласників як на найживотворнішу силу.

За В. Липинським — ідеологом українського монархізму — основу суспільства становлять “продуценти” (робітники, хлібороби, буржуазія, пролетаріат) — виробники матеріальних благ. Однак, найважливішу роль відіграють хлібороби, землевласницька шляхта — найстабільніша, найкорисніша верства суспільства. При цьому, не вони (не народ, не маси) є провідниками і організаторами нації, “мотором” побудови національної держави, творцями історії, а еліта, національна аристократія. Такі уяви стали похідними для концепції української монархічної держави на основі дідовичного гетьманату та при опорі на ідеологію українського консерватизму. Причому, в матеріалах до програми Української демократичної партії (жовтень 1917 р.) В. Липинський недвозначно висловлюється проти “надмірного загострення класової боротьби”, вважає за потрібне об'єднувати в партію тих, хто має “свідо-

мість потреби найшвидше встановити соціальний мир, щобто привести людей різних достатків до взаємного порозуміння і співробітництва”⁶.

Водночас важко кореспондується із вищезазначеним твердження В. Липинського про те, що саме гетьманський уряд П. Скоропадського виражав у 1918 р. інтереси всіх класів і націй України.

З часом у працях діаспорних дослідників теза про безкласовість, безбуржуазність української нації звучала дедалі глухіше. Можливо, специфічно враховувався світовий досвід революцій ХХ століття, можливо, це стало своєрідною реакцією на позицію радянської історіографії, що вважала ідеї єдності українського суспільства в ХХ столітті вигадкою буржуазних націоналістів, покликаною обдурити експлуатованих, щоб підкорити їх експлуаторам — тобто свідомою фальсифікацією дійсності.

Автори сучасних публікацій здебільшого переводять увагу щодо основних суперечностей в 1917 р. в площину міжнародних стосунків, намагаючись, по можливості, уникати дуже суперечливої проблеми про розстановку класових сил, їх взаємодію. Очевидно, це далеко не кращий науковий підхід.

Отже, один із найважливіших аспектів концепції української національно-демократичної революції чекає на своє розв’язання. Найефективніший шлях тут — неупереджений аналіз творчої спадщини керівників, ідеологів українського руху в 1917 р., передусім голови Центральної Ради М. Грушевського, документів українських політичних партій, різних форумів українства, пропагандистсько-агітаційних матеріалів періодики тощо. При цьому варто мати на увазі наступне.

Питання про розміщення соціальних, національних, партійних сил — одне з ключових у концепції революції, органічно пов’язане з іншими найважливішими її елементами. Воно безпосередньо і вирішальним чином впливає на характер, стратегічні завдання революції, тактику боротьби. В цьому питанні начебто знаходить перевірку практикою глибинність, ґрунтовність, масштабність причин революції. Врешті, від того чи іншого співвідношення сил залежить об’єктивна перспектива боротьби, яка не може не враховуватись всіма суб’єктами революційної дії, а відтак — і протидії.

Результат революції найбільшою мірою залежить від наявності реальної матеріальної сили, зацікавленої в революційних змінах, готової до відповідних дій, в усякому разі, здатної на них у критичний момент. Це й є рушійна сила, або рушійні сили революції. Сам термін “рушійні сили революції” настільки міцно закріпився в марксистській історіографії, що, здається, тим самим ніби найбільше й здискредитував себе. Насправді ж у ньому самому немає нічого апіорі осудного. Справа в іншому. В радянській історіографії цим поняттям нерідко користувались як своєрідними гігантськими ножицями, з допомогою яких краяли живі соціальні організми на революціонерів і контрреволюціонерів, з полегкістю розводячи їх смугами (“по різні боки барикад”). Причому належність до того чи іншого соціального стану, за незначними винятками, досить жорстко мала детермінувати поведінку особистості. Інші ж підходи — відмінні чи ті, які не “вписувались” у обрану схему, — оголошувались хибними, ненауковими, ідеологічно шкідливими.

Означена методологічна позиція була величиною не самодостатньою. Значною мірою пов’язаною з нею була і уява про незаперечну, безумовну первинність соціальної боротьби над національною, перевагу соціалістичної революції над національними рухами. І хоч В. Ленін досить часто наголошував на тому, що в епоху імперіалізму чекати чистих пролетарських революцій — утопія, що у діалектичному зв’язку з ними завжди буде боротьба за демократію і національне визволення⁷, на практиці це мало що міняло як у кваліфікації національних рухів і рево-

люцій, так і у визначенні тих сил, які їх зумовлювали, здійснювали. Поділ на прогресивні (позитивні) і реакційні (негативні) сили за тією ж соціальною ознакою застосовувався щодо аналізу природи національних революцій не лише не творчо, не еластично, а майже завжди ще жорсткіше, механістичніше.

Природно, поза увагою дослідників залишались міркування ідеологів української революції щодо розстановки сил в регіоні, щодо вияву суспільних інтересів, щодо особливостей, специфіки процесу групування. Більше того, такі міркування, нерідко вирвані з ширшого контексту, протиставлялись більшовицькій схемі революції і зазнали "нищівної" критики.

Отже, для з'ясування питання, які сили здійснюють національну, національно-демократичну революцію, принципово важливо з самого початку чітко визначитись, що між соціальною (пролетарською, соціалістичною) і національною (визвольною) революціями поряд із зрозумілим збігом (за визвольними завданнями й у часі) і навіть певним взаємопроникненням, є також об'єктивна суттєва різниця не лише у їх загальній характеристиці, стратегічній меті, методах здійснення, але і в тих силах, точніше комбінаціях сил, які їх здійснюють. Саме з такого погляду цілком правомірним є застосування терміна "рушійні сили української революції".

До питання про рушійні сили української революції її ідеологи і лідери підходили ніби через два головних фактори.

Перший — це наукові уяви про ступінь розвитку українського етносу, рівень диференціації в ньому на конкретній стадії історичного розвитку і навіть ще щільніше — безпосередньо у момент здійснення революції.

Другий — це ті об'єктивні можливості, які виникали на базі виявлення і усвідомлення спільних національних завдань (національне відродження, національна державність) для об'єднання різних соціальних сил в умовах реального демократичного процесу (демократичного етапу революції).

Звичайно, на момент початку революції не було та й не могло бути чітко розроблених, обґрунтованих теоретичних висновків щодо групування сил в майбутній боротьбі. Були лише безпідставні сподівання на те, що усвідомлення завдань національного визволення і національного відродження зумовлять консолідаційні тенденції в українській нації, зрештою, забезпечать ту чи іншу її єдність.

В скільки-небудь завершеному вигляді це питання не могло бути розв'язаним до 1917 р. ще й тому, що лише суспільна практика виявляла справжні позиції різних сил, спричиняла іноді непередбачувані (або ж важкопередбачувані) задалегідь дії. Останні ж зумовлювались не лише належністю індивідумів до того чи іншого стану, а також і суб'єктивними факторами, які, звісно, не можна знати наперед.

Отже, це питання розв'язувалось уже в ході революційної боротьби, як наслідок — мало свої суперечливі прояви, і не так уже й легко піддається сумарно-механічному аналізу.

Тому важливо передусім не стільки підняти, послідовно і прискіпливо проаналізувати всі усні і письмові виступи, заяви з цього приводу лідерів української революції, резолюції, рішення найрізноманітніших форумів (і партійних, і різних революційних громадських організацій), інші офіційні документи, скільки, свідомо абстрагуючись від деталей, подробиць, спробувати з'ясувати найголовніше, найзагальніше. З цього погляду найдоцільніше звернутися до підсумкової праці М. Шаповала, в якій питання розглядається в соціологічному аспекті. Дуже

важливо зазначити, що автор оперував статистикою не часу виходу книги (1928 р.), а моментом революційних подій (напередодні 1917 р. і в найближчий по ньому період), не розумував "заднім числом", а немов би свідомо ставив себе в ситуацію 1917 р. і робив з цього висновки. Практично, повне уникнення ретроспективного погляду на минулі події навіть викликає закономірне здивування. Але для здійсненого в даній статті аналізу воно виявляє свої незаперечні переваги, є зручнішим, оскільки акумулює в собі не пізніші узагальнення, а здебільшого ті, що "застигли на рівні революційної доби".

За відправний момент М. Шаповал бере обрахунки 1914 р. про населення країни, які були зроблені у дослідженні М. Кордуби. Найістотніші з них мають такий вираз.

Правобережна Україна (Волинь, Поділля, Київщина та українські частини губерній Мінської, Гродненської та Холмщини, Бессарабії) мають територію 220808,7 км², на яких проживало 15853100 чоловік (українців — 11531220 осіб, росіян — 770290, поляків — 740000, євреїв — 2047890, німців — 354340, інших народностей — 338030 осіб).

Лівобережна Україна (Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина й українські частини Курщини, Вороніжчини, Донщини) мали, 203003,1 км² і 12940440 чоловік (українців — 10498250, росіян — 2004980, поляків — 6840, євреїв — 285210, німців — 63440, інших — 39490).

Степова Україна (Таврія, Катеринославщина, Херсонщина та укр. частини Кубані й Ставропілля) мали: 240822,8 км² та 10810500 чоловік (українців — 6475770, росіян — 2598590, поляків — 62250, євреїв — 658820, німців — 368730, інших — 395220 осіб).

Західні Землі (за станом до світової війни — Галичина, Буковина і Підкарпаття) мали: 74252,3 км² території та 6407570 чоловік (українців — 4156780, поляків — 1270400, євреїв — 803840, німців — 74420, мадярів — 32730, волохів — 31830, інших — 16280).

Отже, разом українська територія мала 739162 км², на яких проживало на 1914 рік населення 46012000 осіб.

Це населення України складалось:

з	українців	або	71,0	відсоток
"	росіян	"	11,7	"
"	поляків	"	4,5	"
"	жидів	"	8,2	"
"	німців	"	1,9	"
"	волохів	"	0,9	"
"	болгарів	"	0,3	"
"	греків	"	0,2	"
"	вірменів	"	0,1	"

Трохи більше 1 % становили представники інших національностей (разом)⁸.

Ці дані (тут і далі свідомо збережемо термінологію М. Шаповала — В. С.) надзвичайно важливі як з погляду з'ясування загальної картини національного складу населення України, так і з точки зору його співвідношення в найважливіших регіонах. Звичайно, не автоматично, вони все ж виявляться у тому чи іншому ставленні до української революції, її ідеалів.

Не менш важливо мати уяву про виробничу зайнятість населення України на тому ж таки національному зрізі. Тут М. Шаповал взяв дані по 8 губерніях передвоєнної Великої України і, співставивши їх за належністю до чотирьох найбільших національних груп, одержав такий результат:

	Українці	Росіяни	Жиди	Поляки
1. Хліборобство і добування сировини	90,0 %	18,0 %	2,5 %	51,0 %
2. Обробка продуктів (промисловість)	3,6 %	21,0 %	32,0 %	14,0 %
3. Торгівля	0,9 %	14,0 %	48,0 %	6,0 %
4. Військо, суд, поліція, адміністрація, вільні фахи і т. п.	5,5 %	47,0 %	17,5 %	29,0 %
	100 %	100 %	100 %	100 % ⁹

За тим же принципом М. Шаповал склав таблицю і про розподіл основної маси населення України на міських і сільських жителів. Щоправда, тут дані взято на 1920—1921 рр., але можна з певністю стверджувати, що вони несуттєво відрізняються від картини 1917 р., на котрій таких даних просто немає.

	Українців	Росіян	Жидів	Поляків
Велика Україна (1920 р.)				
у містах	8,8 %	54,0 %	66,2 %	26,0 %
у селах	91,2 %	46,0 %	33,8 %	74,0 %
Галичина (1921 р.)				
у містах	6,7 %	—	75,8 %	28,7 %
у селах	93,3 %	—	24,2 %	71,3 % ¹⁰

Ці дані автор підтвердив і конкретнішими прикладами — національного складу населення Києва і Львова.

Сумарний аналіз наведених даних з різних параметрів дозволив М. Шаповалу вийти на такі узагальнення. "... Українська нація майже вся хліборобська: в містах живе на Вел. Україні з кожної сотні українців близько 9 душ, а на селах — понад 91; в Галичині ще гірше; в містах 6,7 %, на селах 93,3 %. Що ж до жидів — то переважна більшість їх проживає в містах: 66,2 % в Україні і 75,8 % в Галичині. Ті жиди, що живуть на селах, в більшості не є хліборобами, а торговцями, ремісниками тощо.

Стосовно росіян в Україні — то в містах проживає 54 %, а в селах 46 %, при цьому на селах вони не всі хлібороби, а є між ними торговці, урядовці, ремісники.

Отже, в Україні повсюди одне явище: українці — понад 92 % хлібороби, 4—5 % робітники, решта припадає на ремісників, дрібних крамарів і дрібну службу інтелігенцію. Поміщиків і буржуазії, за винятком декількох одиниць, нема. В містах українці перебувають на соціальному низу (робітники, прислуга, ремісники, незначна кількість дрібних крамарів і такі "промисловці", як фурмани, огородники тощо)"¹¹.

Однак на цьому соціологічний аналіз М. Шаповала не завершується. Він його поглиблює, звернувшись до наявних відомостей про суспільний поділ праці в Україні (дані, природно, співпадають з наведеними про зайнятість населення¹²), робить такі висновки:

"... Хліборобство ведуть українці, а промисел, торгівля, наука й культура та публічна адміністрація в руках неукраїнських. Ми знаємо, що українці в промислі є робітники, а капіталісти є росіяни, жиди, поляки і інші. Так само є трохи українців у торгівлі, але ця торгівля — дрібне крамарство, переважно сільське, зв'язане ще з фізичною працею, купецтво ж на Україні знов таки росіяне, поляки, жиди і ин., словом — національні меншости. Наука, мистецтво в українців у початках, а місто як осередок духовної культури є не українське: на Вел. Україні воно має російський характер, у Галичині — польський, на Підкарпатті — угорський, на Буковині — румунський. Як особливий додаток — поруч

державної нації стоять жиди, що ведуть промисел і торгівлю та підтримують культуру державної нації. Публичну адміністрацію (владу) ведуть *росіяне* на Вел. Україні й Кубані (тепер з додатком жидів), в Галичині — поляки, на Буковині і в Бессарабії — румуни, на Підкарпатті — чехи (раніш — угорці)”¹³.

Та обставина, що українці на своїй землі виконували майже виключно одну суспільну функцію — хліборобську, тоді як інші суспільні функції виконували представники національних меншин, означала, що українська нація була “*неповним суспільством*”. За сьогоднішньою термінологією — українська нація, на відміну від російської, польської, німецької, французької (повне суспільство — М. Шаповал) та ін., була неструктурованою.

За визнанням соціолога “українська нація не має в собі таких суспільних частин: промислу і торгівлі. Через те не має в руках транспорту і комунікації, через те не веде вищої науково-культурної праці, через те *вигнута з міста*, через те політична влада не в її руках.

Українська нація представляє з себе *неповне суспільство*. Щоб стати повним суспільством, українська нація повинна розклатись на кілька суспільних груп: одна група зорганізує і вестиме промисел, друга — обмін продуктів, третя — обслуговуватиме транспорт (залізниця, пароплави і ін.), четверта — вестиме культурну роботу і науку так, щоб задовольнити всі культурні потреби цілого суспільства, п'ята — нарешті, вестиме громадську і політичну адміністрацію (держава, міське самоврядування).

Отже, як бачите, на цілій українській території панує *міжнаціональна система поділу суспільної праці*”¹⁴.

На довершення статистично-логічного аналізу автор вдається і до таких міркувань-висновків: “92 % українців у хліборобстві — працюють фізично, 4—5 % українців у промислі стоять наймитами-робітниками, значить, працюють фізично.

Українці в торгівлі (а їх дуже мало там) так само стоять на нижчому рівні, де фізична праця.

Українці в промислі — ремісники так само на фізичній праці.

Нарешті, невелика групка — 5 % українців працюють розумово (духово), як вільні фахівці — лікарі, адвокати, професори і учителі, письменники і журналісти, урядовці і службовці нижчої ранги.

Це значить, що ціла нація наша складається з *робітників, селян і трудової інтелігенції*, або загалом кажучи, ціла нація є трудова.

Українська нація є лише *частиною* суспільства на Україні, а другі частини цього суспільства є нетрудові кляси.

Отже, наша нація зведена до становища *кляси* в суспільстві і то *кляси трудової*.

Влада — *росіяне, жиди, поляки, румуни, чехи*.

Наука і культ. — *росіяне, поляки, румуни, жиди*.

Промисел — *росіяне, жиди, поляки і ін.*

Торгівля — *росіяне, жиди, поляки і ін.*

Хліборобство — *українці*.

Це є тип національних відносин на Україні.

Що в кожній групі є додатки українців, переважно як фізичної сили, це характеру відносин не міняє. Устрій суспільства на Україні є системою *міжнаціонального поділу суспільної праці*.

Такий у нас суспільний устрій, така суспільна будова, або, як кажуть по-вченому, — *соціальна структура*”¹⁵.

Такий ретельний аналіз співвідношення класового (соціального) і національного аспектів щодо загальної оцінки української нації, окрім суто академічної ваги, мав величезне політичне значення. Він переконливо підтверджував правомірність численних документів 1917—1920 рр., у яких йшлося про надто незначну диференціацію української

нації, про відсутність у ній досить розвинутих експлуататорських класів, про майже суцільний селянський характер українства. І коли виникало питання про те, хто мав прагнути визвольної революції, хто мав одержати з її рук свободу, йшлося про 37 мільйонів селян, 1,5 млн. робітників, а також ремісників і трудову інтелігенцію.

Важливо було з'ясувати й те, від чого й від кого слід було визволятися. Для М. Шаповала, як і для В. Винниченка, П. Христюка, М. Грушевського сумнівів не було (принаймні в теорії): від визиску, гноблення поміщиків і капіталістів.

“А хто на Україні поміщики і буржуазія? Росіяне, поляки, румуни, угорці і по всіх наших землях ще й жида. Отже, чужі нації (а вони в нас клясово панують) акумулюють, скупчують капітал з української праці, а цей капітал перепомповує дорібок українських рук від української нації до чужих націй. Через те з українського дорібку росте на українській землі чужий капітал, що визискує Україну не лише економічно, але гнітить політично і впроваджує народ в культурну темноту”¹⁶.

Автор зауважує, що на відміну від розвинутіших націй, де зростання національного капіталу приводить до його використання в інтересах розвитку культури, освіти, науки, серед української нації цього немає. В Україні з народної праці живиться і росте чужий капітал, який захоплює в свої руки міста і владу, розвиває на українській землі чужоземну культуру для підкорення української.

“Тепер ясно, від чого треба визволяти український народ. Від капіталізму, а це значить — від поміщиків і буржуазії, що панують на Україні яко соціальні кляси і разом з тим — чужі нації.

Майже весь український народ — селяне, робітники, трудова інтелігенція — стоїть в ярмі праці, працює на чужий капітал, який з української праці черпає засоби для більшого поневолення цілої української нації. Це страшна правда!

Треба її кожному бачити і розуміти”¹⁷.

На цьому автор наголошував не випадково. І в 1917 р., і пізніше соціалістам доводилось полемізувати з політичними суперниками, які відстоювали переваги капіталістичного суспільства для розв'язання завдань національного відродження, національного державотворення. Відповідаючи їм, М. Шаповал писав:

“І як же злочинно проти України орудують оті українські “інтелігенти”, що захищають капіталістичну систему і хочуть будувати українську державу на капіталізмі. Це очевидно тепер: вони хочуть, щоб і далі вся наша нація служила чужому капіталові, бо українського капіталу навіть нема. Українські буржуазні інтелігенти мають світогляд, позичений от чужої буржуазії, і тому з сліпою ненавистю орудують проти робітництва і соціалістів, щоб задержати на Україні оту суспільну структуру, яка давить і нищить цілий наш соціально поневолений народ.

На жаль, є навіть такі робітники і селяне, що нічогісінько не тямлять у громадських справах та по-дурному горлають за попами і панями, обороняючи капіталістичний устрій. Цим вони орудують на користь буржуазії і поміщиків, на користь чужого капіталу, у якого вся нація в неволі. Ось до чого неволя і темнота довела наших людей, котрі підтримують наших ворогів, свідомо того ніби не бажаючи”¹⁸.

Ідеологи української революції, безперечно, розуміли, що єдність українства перед лицем інонаціональних сил в 1917 р. існує лише в потенції, навіть швидше — в ідеалі. Однак тогочасні обставини вони вважали досить сприятливими для такого єднання, а саме єднання вкрай необхідним, власне, головною запорукою досягнення визвольної мети.

Так, Голова Центральної Ради постійно переконував, що досягти бажаного — автономії у федеративній Росії — можна лише за умови згуртування всіх українців без класової різниці. До такої мети, говорив він,

“повинні тепер іти спільно й однодушно всі селяни, робітники й пани, які прихильні свободі й добру свого краю і народу українського. Не повинні тепер спорити про те, в чім вони різняться в справі земельній чи іншій, тільки мати перед очима ту спільну політичну справу, яка їх об’єднує — спільну мету нашу. А мета наша: забезпечити свободу, що революція здобула, здобути право своєму народові, у всім полишаючи *права й меншим народностям України* (виділено М. Г.), і утворити широку автономію України в федеративній Російській республіці за ухвалою Всеросійських установчих зборів.

До сього йдуть разом усі *українці* (підкреслено нами — В. С.), і з ними повинен іти всякий, хто хоче добра українській землі”¹⁹.

Керманічі української революції пов’язували її переможне завершення значною мірою з психологічною єдністю українського народу. На думку М. Грушевського, тут відігравали вирішальну роль два моменти: багатющий природний потенціал краю, що впливав на формування національного характеру, позначився на сутності національного інтересу, і, зумовлені віковичною боротьбою, спільні національні почуття. З цього приводу М. Грушевський писав: “Ми маємо так багато свого, що нам нема чого зазіхати на чуже. Ми знаємо, що може наш народ, і ми не боїмося, що хтось потягне в нього шось з-під носа, коли українці зможуть розвинути відповідно свої сили і засоби. Наш край великий і багатий, один з найкращих країв на світі, створений для розвитку великої, економічно сильної держави. Український народ повний життєвої сили, енергії, здібний, витривалий, високо здатний до організації, до громадської солідарності. Національні почуття — стільки віків боротьби проти усяких напасників, що наступали на волю і добро України, зв’язали міцно, вхопили національним обручем всі верстви українського громадянства — від панських і буржуазних груп до пролетаріїв. Досить відкрити людині очі на те, хто вона, щоб бути певним в її вірності національній дисципліні. З сею міцною єдністю наш український народ становить велику силу, суцільну глибу, моноліт, якого нема іншого в східній Європі”²⁰.

Українські лідери розраховували на те, що справі української революції можуть принести значну користь представники і інших національностей, що проживали в краї. Надії ґрунтувалися тут передусім на демократичному спрямуванні планованих змін в Україні, на абсолютній відмові від націоналістичної ідеології і практики. Зовсім не в інтересах України було відкидати послуги досвідчених фахівців у різних галузях життя, передусім, в управлінському апараті, промислово-виробничій сфері тільки тому, що вони були не українцями за походженням. За умови свідомої роботи на благо нової України, росіянам, євреям, полякам, представникам інших народів мала виявлятися повна довіра. Це було важливо і з принципового боку тому, що сил свідомого українства було замало для того, щоб швидко здійснити зміну всіх без винятку суцільно значимих функціонерів.

Голова Центральної Ради не раз наголошував: “Ми, навпаки, хочемо затримати на місцях всіх старих корисних, ідейних робітників, ширих прихильників свободи і демократизму, готових приноруватись до потреб нового життя українського народу і цілої України. Коли ми виводимо свідомих українців на провідні місця, то тільки для того, власне, щоб дати новий напрям, нову орієнтацію діяльності цих установ і організацій в умовах визволеного українського життя. Без усякої радості віддаємо ми на се діло наших товаришів, відриваючи від нашої організаційної роботи, і вони приймають сі доручення не як добрий кусок, а як малоприйнятний обов’язок перед даною хвилею.

Потреби української національної роботи — організаційної, літературної й політичної — такі великі тепер, що стараємося відставляти від

неї якнайменше сил, і тому завжди готові залишити кожне місце в руках людини нам співзвучної, суголосної, що стоїть на ґрунті інтересів краю і його людності, признання прав і потреб української більшості, при забезпеченні прав меншостей. Чим більше буде таких певних і суголосних, солідарних з нами людей з неукраїнців, тим легша буде робота українців, і тому вони можуть їх тільки вітати тут, на Україні”²¹.

Звичайно, в 1917 р., у горнілі невщухаючої боротьби ідеологи української революції не оперували такими абсолютними даними, не вдавались до такого ретельного, всебічного аналізу, як це стало можливим для М. Шаповала пізніше, у тиші професорського кабінету. Однак, це, мабуть, було не так уже й важливо, оскільки значною мірою адекватною реальним процесам була уява про загальну картину класово-політичного розмежування в суспільстві України — як основи для висновків про рушійні сили революції, її суперників і ворогів.

Прикладів такого роду можна навести величезну кількість. Так, уже в першому номері “Робітничої газети” М. Ткаченко популярно доводив: “На Україні вся промисловість в руках неукраїнського народу, здебільшого росіян, а працюють там найбільше українські люди, на заводах, фабриках, шахтах, економіях; значить всі багатства, що створює своєю працею український народ, йшли досі на чужу культуру, на чужу освіту, на скріплене становища чужих багатирів”²².

В одному з найґрунтовніших (у розумінні обсягу роз’яснюваного матеріалу) документів українського руху 1917 р. — доповідній записці делегації Української Центральної Ради Тимчасовому уряду і Виконавчому Комітету Ради робітничих та солдатських депутатів теж, як про само собою зрозумілий, безсумнівний для всіх факт, говорилося: “... В даний момент української буржуазії, котра визнає себе такою, на Україні нема. Є окремі особи, невеличкі групи, котрі гуртуються по своїм класовим інтересам коло економічно пануючих класів, але класів, повторяємо, ще нема”²³.

І з такої уяви виходили лідери української революції, розробляючи політичну платформу, готуючи рішення найважливіших форумів, ведучи освітньо-виховну, ідеологічну роботу.

Спеціально на питаннях рушійних сил революції спинився М. Грушевський у відомій праці “На порозі Нової України”. В ній є певні розділи: “Велика Україна”, “Підстави Великої України. Село”, “Місто”, “Державність”, “Армія”, “Нація”. Уже з наведених назв видно, хто для голови Центральної Ради становив стрижень суспільства і історично був покликаний стати основною силою творення нового життя, відроджуваної держави.

М. Грушевський пише: “Головною підставою сеї Великої України ще довго, коли не завжди, буде селянство, і на нім прийдеться її будувати. В довгі часи нашого досвітнього животіння ми все повторяли, що в селянстві і тільки в селянстві лежить будучина українського відродження і взагалі будучина України. Протягом цілого століття українство і селянство стало ніби синонімами. З того часу, як усі інші верстви зрадили своїй національності, від нього черпавсь весь матеріал для національного будівництва, і на нього покладало воно свої надії. Україна зможе встати тільки тоді, коли встане на ново сеї скинений в безодню пітьми й несвідомости тітан, сеї позбавлений зору і сили, обстрижений з своєї політичної й національної свідомості Самсон”²⁴.

Такий підхід для видатного вченого і політика був визначальним і непохитним. “Я глибоко переконаний, — стверджував він, — що в українським життю мають будучність, матимуть вплив, встоють ся тільки ті елементи, які стоятимуть в тіснім і щирім контакті з селянською масою, матимуть її потреби й інтереси на оці й ними орієнтуватимуться. І як підстава української стихії спеціально, і як основа соціальної й

економічної структури нашого краю взагалі селянство зостаєся фундаментом, на котрому треба будувати все”²⁵.

М. Грушевський рекомендує не захоплюватись зразками західноєвропейських революцій, “де будувала буржуазія”, а революційні елементи опирались на пролетаріат, не переносити чужих схем на український ґрунт. Адже в Україні склалась зовсім інша соціально-класова структура і наявні тут сили мають відмінні від, так би мовити, “класичних”, характеристики і орієнтації: “Творчої, здорової, роботящої буржуазії у нас не було й нема, те, що зветься буржуазією — се переважно паразитарні елементи, викохані протекцією старого режиму, нездібні до творчої праці, — в більшості не творці, а марнувачі економічних засобів нашого краю. Пролетаріат український ще незвичайно слабкий. Пролетаріат місцевий (тут цілком певно М. Грушевський має на увазі інонаціональний пролетаріат України, тобто робітників росіян, поляків, євреїв — В. С.), свідомо зв'язаний з краєм, сильніший від українського, але також в порівнянні з загальною міркою нашого життя він теж не бо зна який і відступає перед чисельною і економічною силою селянства на другий план. Тому революція наша пішла іншими дорогами, ніж на заході, з іншого боку підійшла до розв'язання соціальної проблеми, і сею наміченою стежкою повинно йти й далі наше соціальне й державне будівництво, маючи своєю підставою інтереси трудового селянства”²⁶.

Щодо пролетарських елементів, жителів міст взагалі, М. Грушевський намагався вибудувати розважливіші підходи, аніж це виглядало у М. Шаповала. Тут слід було шукати шляхів уникнення конфронтацій, протиборства, діяти обережно, передбачливо. “Хоч вони (міста — В. С.) і не українські по людності, — зазначав Голова Центральної Ради, — і являють ся навіть тепер часто огнищами всяких противукраїнських настроїв, агітацій, виступів, що підкопують і зривають нашу державність й тим викликають роздраження в українськiм громадянстві, тим не менше, а навпаки, навіть тим більше ми повинні думати про те, як увести в колії нашого життя сі гетерогенні, чужорідні тіла та зв'язати їх з нашим житем, як вигладити й нейтралізувати їх відчуженість і гетерогенність, чужорідність в нашiм житю”²⁷.

М. Грушевський вважав за необхідне “гасити, нейтралізувати всяку обопільну ворожнечу й шукати для даного моменту виходу з усякої колізії можливо безболісного” у стосунках з росіянами, що проживали в Україні. “Тут, як в політиці, треба взагалі уміти чекати, не форсувати справ, котрі вимагають часу, щоб дозріти й розв'язатись самі, самі собою”, — наголошував він. Особливо це стосувалось мовної політики, яку треба було проводити з великим тактом, терпінням “не вносячи не потрібного роздраження, не обгострюючи відносин гвалтовною українізацією, поступаючи розважно й можливо м'яко в переведенню тих вимог, які дійсно ставляться принципом української державности, становищем української мови як мови державної й т. ин.”²⁸.

Так само голова Центральної Ради розраховував на те, що врахуванням інтересів єврейської національності (за його оцінками, в Україні опинилась четверта частина світового єврейства), забезпеченням її права на національно-культурне самовизначення, нещадним викоріненням антисемітизму “може уставитись тверде порозуміння, міцна солідарність і навіть обопільна приязнь” між українцями і євреями.

Хоч якою складною поставала перспектива українсько-польських стосунків, слід було турбуватися про поширення впливу на польських жителів України демократичних і соціалістичних ідей і на цій базі, на думку М. Грушевського, позбавлятися тягара застарілих неприязних настроїв.

Звичайно, бажаним, очікуваним був і зворотній зв'язок: відмова росіян від ролі поборників єдиної і неподільної Росії в Україні, подолан-

ня євреями “нейтралістських”, в чомусь навіть колоністських настроїв, усвідомлення поляками неминучості і прогресивності здійснюваних в Україні реформ, зокрема в галузі землеволодіння.

Отже, оперуючи по суті тими ж уявами про розстановку класових, політичних, національних сил в Україні, що й М. Шаповал, М. Грушевський бачив іншу перспективу розвитку української революції. І це мало реальне практичне значення, оскільки було ідейно-теоретичним підґрунтям для політики української революції в 1917—1918 рр.

Звичайно, уваги лідерів української революції не проминали й ті недоброзичливі, подекуди й ворожі настрої, які виявлялися серед неукраїнської людності щодо планів і кроків українства на шляху розв'язання завдань національного відродження. М. Грушевський змушений був відзначити: “В здобуванні прав для свого краю і народу нам може вже й не буде помочі від інших народів, від іншої людності, яка живе на Україні і поза Україною. Вже то вона й показала почаста, а ще більше, мабуть, покаже”²⁹.

І все ж, розрахунок був, передусім, на те, що при послідовному демократизмі з боку українців, при неухильному простуванні української революції до розв'язання назрілих соціальних проблем якомога справедливішими засобами врешті вдасться подолати внутрішню роз'єднаність суспільства України.

Піклуючись про консолідацію сил (бази), спираючись на які можна досягти накресленої мети, Голова Центральної Ради доводив: “Ся база може утворитись тільки об'єднанням, ширим і міцним, правдиво-демократичних, а передусім — соціалістичних елементів України, без різниці національності. Коли гасло “єдності революційного фронту України”, проголошене в недавніх дебатах Ц. Ради, було виставлено не для хвилинового ефекту, а серйозно і продумано, в повній свідомості його значіння, то воно може бути дуже цінним початком такого об'єднання”.

Треба його тільки широ і сміливо продумати до кінця всієї демократії, і тоді вона прийме за свою всю ту програму твердої солідарності демократії села і демократії міста, твердого об'єднання демократичних груп українських і неукраїнських і укріплення української державності їх силами”³⁰.

Таким чином, для М. Грушевського безкласовість (або ж брак значної класової розвиненості, стратифікації) української нації зумовлювала висновки про обов'язкову необхідність поєднання зусиль різних класів, незалежно від національної ознаки для досягнення стратегічної мети української революції — всеосяжного національного відродження. Українська ж революція уявлялась достоту демократичною, навіть більше — соціалістичною і за змістом і за орієнтаціями та ідеалами.

М. Грушевський ніби застерігав від зазначених вище помилкових підходів М. Шаповала, а головне — тих істориків-дослідників, які з тези “безкласовості” української нації автоматично виводили прагнення лідерів української революції затушовувати наявні класові суперечності в українському суспільстві, об'єднувати експлуатованих з експлуататорами у єдиний національний фронт для боротьби з інонаціональними силами як поза межами України, так і всередині краю. Однак, спрощений варіант “лобового” протистояння соціально-політичних і національних сил не підтверджується ні визначальними теоретико-політичними документами 1917—1918 рр., ні тогочасними письмовими й усними виступами лідерів української революції, ні, врешті, реально здійснюваною політикою.

Щоправда, слід відразу ж застерегти, що абсолютної узгодженості в цьому питанні шукати було б марно. Практично, кожна скільки-небудь непересічна особистість мала тут свою думку, по-своєму доводила правомірність власних поглядів.

Так, наприклад, В. Винниченко у питанні про рушійні сили української революції основний акцент робив на природній єдності української нації, що, на відміну від інших, не встигла "роздертись" антагоністичними суперечностями. Це й створювало об'єктивні переваги для справи національного відродження. Форсування ж з постановкою соціальних лозунгів розглядав до певного часу небажаним, таким, що може розколоти, розбити українство, перешкодити досягненню найважливішої мети. "Нас об'єднує ідея національної організації, — наголошував лідер українських соціал-демократів на II Всеукраїнському військовому з'їзді у червні 1917 р. — Всі ми, усі наші класи повинні об'єднатися в процесі національної революції. У нас немає ще таких класів, які не могли б працювати разом з демократичними масами, і в цьому наше щастя... У нас ще немає капіталістичного класу, бо ми, як нація, ще не сформувались"³¹.

Відмінною була позиція М. Порша, П. Христюка, тих, хто стояв, так би мовити, лівіше В. Винниченка. Вони схильні були більше уваги приділити суперечностям і всередині української нації, і в міжнаціональних стосунках в Україні, послідовніше враховувати інтереси бідніших категорій населення. Ті, хто представляв правий фланг політичного спектра — С. Єфремов, Д. Дорошенко, В. Прокопович та ін., навпаки, пов'язували перспективу українського відродження, української державності із заможнішими елементами українства, а відтак спокійніше, поміркованіше ставилися до таких же елементів і з числа інших націй.

Таким чином, керівним колам українського руху було нелегко, мабуть, навіть неможливо досягти єдності поглядів у питанні про рушіїв революції на досліджуваному історичному відтинку.

Власне, цей факт підтверджується і наявністю відразу кількох українських політичних партій, кожна з яких мала свою власну програму, своє бачення шляхів і методів здійснення революції. Природно, відбивали вони значною мірою і саму структуру українського суспільства, суперечності, що в ньому існували, якоюсь мірою і прагнення до національного згуртування.

Найчисельнішою і найвпливовішою була Українська партія соціалістів-революціонерів. Хоч процес її організаційного оформлення завершився лише на Установчому з'їзді 4—5 квітня 1917 р., партія напрочуд швидко росла, набирала авторитету, ваги в українстві.

Зумовлювалось це кількома факторами, з яких найважливішими були такі. Партія репрезентувала інтереси селян — переважної маси української нації. Діяльність партії не була обтяжена застарілими стереотипами. До її керівництва належали молоді за віком, оптимістично настроєні політики (М. Ковалевський, П. Христюк, М. Шаповал, М. Шраг, М. Чечель та ін.). Їх радикалізм подобався масам, але брак досвіду, інтелігентських сил довго не давав змоги займати домінуюче становище в Центральній Раді, Генеральному Секретаріаті. Саме з УПСР пов'язував політичне майбутнє України М. Грушевський, перейшовши в 1917 р. в ряди українських есерів, хоч це було малозрозумілим для його вчорашніх однопартійців — тупівців.

Програма УПСР, ухвалена II з'їздом (15—19 липня 1917 р.), передбачала "своїм кінцевим завданням перебудову сучасного капіталістичного ладу на лад соціалістичний... З тою метою партія організує українську демократію — робітництво та трудове селянство. Її практичним завданням являється об'єднання всіх шарів працюючого, визискуваного люду для того, щоб вони визнали себе єдиним трудівничим класом, побачили в цьому єднанні запоруку свого класового визволення, і шляхом планомірної організованої боротьби дійшли до соціального перевороту, який тільки забезпечить їм всебічний гармонійний

розвиток духовних і фізичних сил та поведе людство на вищі щаблі поступу”³².

На осінь 1917 р. в УПСР за різними оцінками перебувало від 75 до 350 тис. чоловік, хоч друга цифра вважається дослідниками завищеною, малореальною³³.

Найближчою до українських есерів була Українська соціал-демократична робітничка партія. Беручи свій родовід від Революційної української партії, УСДРП претендувала на роль партії українського робітничого класу. Була вона не дуже численною (за оцінками І. Кураса восени УСДРП нараховувала близько 5 тис. чоловік³⁴). Однак, в рядах українських соціал-демократів, особливо в керівному ядрі, працювало досить багато, порівняно з есерами, досвідчених політиків, талановитих літераторів (В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш, М. Ткаченко, І. Стещенко, В. Садовський, Б. Мартос, І. Мазепа та ін.).

Значно поступаючись чисельно українським есерам в Центральній Раді, українські соціал-демократи з червня 1917 р. до січня 1918 р. домінували в Генеральному Секретаріаті. Керуючись програмою, ухваленою ще в грудні 1905 р., УСДРП провела в 1917 р. конференцію і четвертий з'їзд, рішення яких мали велике значення для теоретичного обґрунтування курсу української революції. Постійно ініціювалось обговорення найважливіших перспективних завдань українського руху в пресі, на різних представницьких форумах тощо. Саме від позиції УСДРП вирішальною мірою залежав ступінь консолідації різних партійних сил, а за ним і соціальних груп української нації. В партії поступово посилювався вплив лівого крила, що призвело до відколу і оформлення у грудні 1917 р. УСДРП (лівих).

Найдосвідченіші теоретичні сили в 1917 р. були зібрані в Українській партії соціалістів-федералістів (С. Єфремов, А. Ніковський, В. Прокопович, Д. Дорошенко, О. Лотоцький, О. Шульгін, О. Саліковський та ін., ще на початку року з ними залишався М. Грушевський). Ця партія продовжила діяльність Товариства українських поступовців (з березня по червень 1917 р. мала офіційну назву — Спілка українських автономістів-федералістів).

Представляла вона передусім інтелігенцію, науковців. Тому була нечисленною (скільки-небудь вірогідних даних про кількість членів партії немає, однак і про діяльність тих, хто не представлений був у її керівництві, теж відомо мало), великого впливу на маси не справляла. Її орієнтація на заможніші верстви нації породжувала певну недовіру до неї з боку УСДРП та УПСР, хоч в багатьох інших питаннях спостерігалася схожість позицій, що й зумовлювали співпрацю в Центральній Раді.

У програмі партії, затвердженій конференцією у вересні 1917 р., досить чітко були сформульовані її ідеали: “Українська Партія соціалістів-федералістів — партія соціалістична, бо в основу свого світогляду і своєї практичної роботи кладе вона інтереси і потреби трудящих мас, їх обороняє, з них виходить, оцінюючи ті чи інші громадські події, ними керується і в програмних заявах, і в тактичних виступах. Національні змагання свої партія єднає з загальнолюдськими ідеалами рівності, волі й братерства, що зможуть справдитися повною мірою тільки тоді, коли настане пора повного розкріпачення праці, коли прийде лад соціалістичний”³⁵.

Виражаючи погляди і інтереси переважною мірою цензових елементів УПСФ, звичайно, зі значною осторогою підходила до рухів трудящих, у пропагандистській роботі прагнула переконати українців у шкідливості поспішних, радикальних дій. На цій основі українські соціалісти-федералісти готові були до протиставлення власної нації іншим, особливо — росіянам. Наприклад у редакційній статті “Розрухи і боротьба з ними” “Нова Рада” писала: “Ми ні кришки не помилились, та

і про це свідчать щоденні депешні звістки офіційного Петроградського агентства, що майже 75 % всіх анархічних розрухів припадає на східню Росію, а тільки яких 25 % на всі інші частини держави, між іншим і українські губернії. Чому це так? Ясно, що розрухів менше там, де більш культурна людність, де зрозуміли волю і її силу не в анархічних виступах, а в найсвятішому її розумінню”³⁶.

Зазначені три партії (УПСР, УСДРП і УПСФ) представляли майже весь спектр українського суспільства (про Українську демократично-хліборобську партію і Українську партію самостійників-соціалістів йтиметься далі). Вони мали цілком зрозумілі особливості, відмінності у певних ціннісних орієнтаціях. Однак, вони мали два спільних моменти принципового, навіть визначального характеру.

По-перше, всі згадані партії твердо заявляли про свою відданість соціалістичному ідеалу.

По-друге, всі три партії були єдині в тому, що Україна має одержати широку національно-територіальну автономію у Російській демократичній федеративній республіці.

Природно, такий збіг у баченні політичної і національної перспективи міг бути досить хорошим фундаментом для об'єднання зусиль всіх трьох українських соціалістичних партій у досягненні спільної мети. Що і спостерігалось в діяльності Центральної Ради, Генерального Секретаріату. Таке об'єднання партійних зусиль могло стати стрижнем і до консолідування сил українства в цілому. В будь-якому разі, на початках революції така перспектива виглядала не лише ймовірною, бажаною, але й закономірною.

¹ Див.: Солдатенко В. Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції. — Український історичний журнал. — 1996. — № 5. — С. 3—27; Його ж. М. Грушевський та українська революція. — Історія України. — 1996. — № 2—3.

² Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. — Т. I—III — Прага, 1921. — 152 с., 200 с., 160 с.; т. IV — Прага, 1922. — 192 с.; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1928. — 333 с.; Його ж. Соціологія українського відродження. — К., 1994. — 44 с.

³ Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К., 1919 (перевидання — К., 1991) — 572 с.; Його ж. На порозі Нової України. Гадки і мрії. — К., 1991. — 120 с.; Його ж. Спомини // Київ. — 1989. — № 8—11.

⁴ Винниченко В. Відродження нації. Ч. I—III. — К. — Відень, 1920 (перевидання — К., 1990). — 348 с.; 330 с.; 542 с.; Його ж. Щоденник // Київ, 1990. — № 9—11; Його ж. Заповіт борцям за визволення. — К., 1991. — 128 с.; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917—1921. Ч. I. — Прага, 1942. — 212 с.

⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. Ч. I—IV. — Львів, 1923 (перевидання — Мюнхен, 1969); Його ж. Історія України. 1917—1923 рр. — Т. I—II. — Ужгород, 1930—1932. — 452 с., 328 с.

⁶ Див.: Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 року. / Львів, 1928. — С. 20; Його ж. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму // В'ячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архівів, студії. — Т. 6. Кн. 1. — К. — Філадельфія, 1995. — 470 с.; Псленський Я. Передмова. В'ячеслав Липинський і його “Листи до братів-хліборобів” // Там же. — С. 13; Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. Програмові і довідкові матеріали. — К., 1993. — С. 129.

⁷ Ленін В. І. Повн. збір. тв. — Т. 30. — С. 51.

⁸ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — С. 6—7.

⁹ Там же. — С. 7.

¹⁰ Там же. — С. 14—15.

¹¹ Там же. — С. 14.

¹² Там же. — С. 16.

¹³ Там же.

¹⁴ Там же. — С. 17.

¹⁵ Там же. — С. 18.

¹⁶ Там же. — С. 21.

¹⁷ Там же. — С. 22.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — С. 74—75.

²⁰ Його ж. Звідки пішло українство і до чого воно йде. — С. 91.

²¹ Там же. — С. 110.

- 22 Робітнича газета. — 1917. — 30 березня.
 23 Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 8. — Травень.
 24 Грушевський М. На порозі Нової України. — С. 36.
 25 Там же. — С. 36—37.
 26 Там же. — С. 37.
 27 Там же. — С. 39.
 28 Там же. — С. 41.
 29 Там же.
 30 Там же. — С. 53.
 31 Робітнича газета. — 1917. — 7 червня.
 32 Цит. за: Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. Програмові і довідкові матеріали. — К., 1993. — С. 117.
 33 Курас І. Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму и крах мелкобуржуазних партій на Україні. — К., 1978. — С. 131.
 34 Там же. — С. 128.
 35 Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. — С. 145.
 36 Нова Рада. — 1917. — 20 травня.

(Далі буде)

В. Ф. ВЕРСТЮК (Київ)

Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України

Під модерною історією більшість істориків розуміють час від Великої Французької буржуазної революції, тобто два останні століття, впродовж яких відбулися принципові зміни в характері людського суспільства. Вони були позначені невинним поступом модернізаційних процесів, насамперед індустріальним розвитком, становленням капіталістичної системи, виникненням нових суспільних класів. Боротьба цих класів за власні інтереси призвела до зміни старої становой схеми організації суспільства новою динамічною моделлю — нацією. Для націотворчих процесів, в свою чергу, була характерна боротьба за державність та поширення політичних свобод і прав на всіх членів нації, тобто утвердження демократії як форми державного правління. Модерній епосі притаманна тенденція гуманізації суспільства.

Отже, з одного боку, маємо глобальні якісні зміни в історії світової спільноти протягом останніх двох століть, з іншого, — інституцію, яка проіснувала 13 місяців, неодноразово змінювала свій склад, суспільний статус, зробила чимало промахів і помилок, була місцем заповзяті політичної боротьби, зрештою, зійшла з історичної арени завдяки державному перевороту, про підготовку якого знала, але зупинити його навіть не намагалася. Чи правомірне і коректне поєднання двох таких різномасштабних величин: модерної історії та Центральної Ради? Чи є взагалі підстави говорити про роль і місце останньої в модерній історії?

Думається, що при всій слушності зроблених застережень, подібна постановка проблеми є цілком нормальною і науковою, оскільки йдеться насамперед про модерну історію України, в якій Центральна Рада є величиною непересічною.

Шлях до об'єктивного пізнання історії Центральної Ради, на наш погляд, лежить не тільки у вивченні конкретного перебігу та нюансів її діяльності, а й у широкому узагальненні досвіду, в такій постановці проблеми, яка б дозволила наочно переконатися, наскільки ідеї і принципи, закладені в основу політики Центральної Ради, відповідали суспільним ідеям та цінностям модерної доби. Саме така широка постановка проблеми може показати, що чимало з того, що пізніше політиками й істориками ставилося у провину Центральній Раді, було притаманне не лише їй, а впливало або із загальних тенденцій розвитку